

УДК 581.526.42 (477. 85)

НОВІ ПІДХОДИ ДО СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ КАРПАТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ**В. Солодкий*, Й. Царик******Державне управління охорони навколишнього природного середовища**Мінприроди України в Чернівецькій області**вул. Маяковського, 35, Чернівці 58003, Україна**e-mail: eco_du_cv@ukrpost.ua****Львівський національний університет імені Івана Франка**вул. Грушевського, 4, Львів 79005, Україна**e-mail: zoomus@franko.lviv.ua*

На підставі аналізу екологічної ситуації територій, що постраждали внаслідок катастрофічних паводків, запропоновано програму дій щодо удосконалення управління природними ресурсами та розширення сфери застосування Карпатської конвенції на зону впливу стихійного лиха 23–27 липня 2008 року.

Ключові слова: стихійне лихо, збалансований розвиток, Карпатська конвенція, моніторинг загроз, запобіжні заходи, екстрені дії.

У результаті інтенсивних опадів у Карпатському регіоні 23–27 липня 2008 р. на річках басейнів Дністра та Пруту стався катастрофічний підйом рівня води, що призвів до підтоплення і затоплення територій Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської, Закарпатської та Вінницької обл. [4].

У зонах формування повені кількість опадів становила до 85 мм за 12 годин, а на високогір'ях Буковинських Карпат досягла 130 мм. Максимальна їх кількість – до 145 мм за 12 годин спостерігалась у басейнах рік Бистриця Солотвинська та Бистриця Надвірнянська на території Івано-Франківської обл. Максимальні рівні підйому води у річках басейнів Дністра та Пруту становили до 9 м. Унаслідок негативної дії повені відбулося знищення природних екосистем, масове підтоплення сільськогосподарських угідь, руйнування житлових будинків, об'єктів життєзабезпечення населення на загальну суму понад 7 млрд гривень [4].

Негативні наслідки стихії свідчать, що з метою їх попередження в регіоні катастрофічної повені слід внести низку змін у систему природокористування.

Дослідження здійснювали на прикладі басейнів річок Дністра та Пруту, в яких зосереджені основні запаси водних ресурсів Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської, Закарпатської та Вінницької обл. і періодично проявляються повені та паводки. Дослідження спрямовані на гармонізацію міжвідомчих відносин у сфері природокористування й охорони природних екосистем у рамках Програми реалізації в Україні концепції сталого розвитку [11]. Методологічні підходи до гармонізації ресурсних і природоохоронних цільових стратегій удосконалення ведення сільського, лісового та водного господарств з метою покращення виконання екологічних функцій на водозборах розробляли, застосовуючи системний підхід [1, 8]. Виходили з позиції, що для створення умов запровадження міжсекторально узгоджених екологічних режимів ведення господарства на єдиній водозбірно-екосистемній основі необхідно досягти раціональної територіальної та функціональної організації природокористування з дотриманням екологічних норм регулювання навантажень на природні екосистеми [4, 5]. Для

визначення необхідних умов прозорості, системної гармонізації наявних стратегій природокористування на водозборах і охорони довкілля використано розроблений проект регіональної Програми сталого розвитку "Буковина-SD" та Програму розвитку заповідної справи Чернівецької області [11, 12]. Одночасно дослідженнями враховано положення Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (далі – Карпатська конвенція), що прийнята 22 травня 2003 р. у Києві на 5-й Конференції Міністрів з охорони навколишнього природного середовища Європи „Довкілля для Європи" та ратифікована Верховною Радою України 7 квітня 2004 р. [7]. Взято також до уваги Стратегію виконання Карпатської конвенції, що затверджена Кабінетом Міністрів України в січні 2007 р. [10].

У своїх дослідженнях ми виходимо з того, що для узгодження стратегій природокористування та галузевих напрямів розвитку сфера застосування Карпатської конвенції визначається територією впливу негативних природних процесів, що зароджуються в Українських Карпатах та комплексно пов'язані в одному або кількох регіонах. Слід наголосити, що в даний час сфера застосування Карпатської конвенції встановлена адміністративно, сюди належать гірські та передгірські райони Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської обл. [7]. Досвід показав, що вузьковідомчі підходи до цих питань є неефективними. Одночасно ст.1 Конвенції передбачено, що кожна із країн, що її ратифікували (далі – Сторона), може поширити сферу застосування Конвенції на додаткові частини національної території, з метою створення економічних, технічних, організаційних і правових передумов для екологічно збалансованого господарського та екологічного розвитку, збереження біологічного та ландшафтного біорізноманіття, вирішення питань місцевого розвитку і планування територій тощо [3, 7, 10].

Для узгодження стратегій природокористування найбільш прийнятним є ландшафтний рівень, що забезпечується шляхом гармонізації наукових парадигм природознавства та обґрунтовує розвиток секторів економіки, охорони довкілля на єдиній методологічній базі – концепції сталого розвитку [1, 2, 8]. Це пов'язано з тим, що у ландшафті суміщаються регіональна і типологічна характеристики природних систем – таксонів, які є найбільш вивченими як об'єкти природокористування різних секторів економіки. Як основна таксономічна одиниця географічного середовища ландшафт у рівній мірі є категорією систематики геосистем і районування території. Тому гармонізацію діяльності секторів економіки між собою та з природоохоронними стратегіями у районі досліджень доцільно проводити на рівні ландшафтно-ї екосистеми водозборів Дністра і Пруту, оскільки водозбори містять у собі єдність взаємодій підсистем, останні ж є найбільш вивченими об'єктами впровадження управлінських рішень [1, 8, 5, 6]. Крім того, басейни Дністра і Пруту пов'язані розгалуженою спелеокарстовою системою, розташованою у Прут-Дністровському межиріччі [9, 11].

Слід зазначити, що сфера застосування Карпатської конвенції в першу чергу залежить від визначення поняття "Карпатський регіон". Конвенцією передбачено, що конкретні його межі будуть встановлені на Конференції країн Сторін. На сьогодні в природоохоронній практиці використовується лісогосподарське трактування поняття "Карпатський регіон", що окреслює території Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської обл. [8]. На основі наших досліджень, з метою забезпечення екологічно збалансованого природокористування, запобігання проявам згубних наслідків природних явищ, здійснення водоохоронних, захисних заходів запобігання стихії

пропонується виділити “зону впливу негативних стихійних факторів Карпатського регіону”, що включає Тернопільську і Вінницьку обл. Як результат досліджень необхідно сформулювати “Програму збалансованого управління річковими басейнами і водними ресурсами Дністра і Прута”. Для успішного функціонування цієї програми слід запровадити зонування території катастрофічних повеней, а саме:

1. Зона формування небезпечних повеней – гірська та передгірська зона Українських Карпат.
2. Зона активної дії повеней – території Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської обл.
3. Зона впливу негативних стихійних факторів Карпатського регіону – території Тернопільської та Вінницької обл.

Щоб забезпечити успішне управління негативними стихійними явищами в кожній зоні, необхідно здійснювати три підпрограми:

1. Моніторингу загроз.
2. Запобіжні заходи.
3. Екстрені дії.

Підпрограма “Моніторинг загроз” передбачає організацію моніторингових досліджень, які доцільно гармонізувати з іншими чинними в Україні системами моніторингу довкілля та геосоціосистем [1]. Наслідки екстремальних антропогенно-природних впливів на довкілля регіону доцільно вивчати на пілотних річкових, балкових водозборах з використанням сучасних методів моніторингу, еколого-біологічного аналізу й об’єктів збору інформації тощо. У межах природних екосистем встановлюються причинно-наслідкові зв’язки “Екологічна загроза – вплив на ландшафти” [11]. З метою виявлення найвідчутливіших до антропогенного впливу ланок природних екосистем ландшафту здійснюється формування переліку показників деградації природних екосистем, зокрема в результаті різних методів трелювання деревини в горах (рис. 1).

Підпрограма “Запобіжні заходи” має враховувати ретроспективний аналіз розвитку ресурсно-екологічних проблем регіону, інформацію щодо господарського підсилення природних загроз, прогнозів їх екстремальних проявів і наслідків.

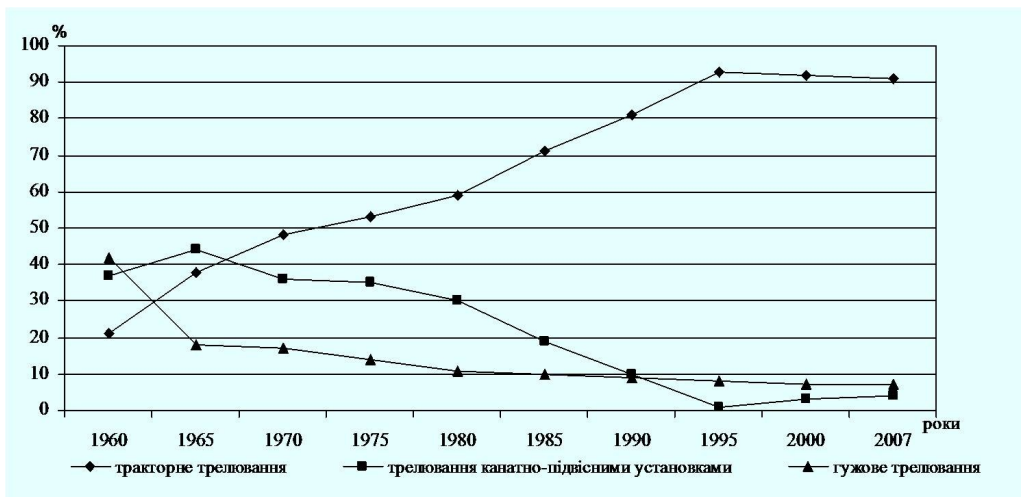

Рис. 1. Динаміка різних методів трелювання деревини у Буковинських Карпатах.

Рис. 2. Внаслідок незадовільного очищення лісосік від порубкових решток захащуються гірські річки і потоки, що призводить до аварійних ситуацій (сmt Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 27.08.2008 р.).

Підпрограма “Екстрені дії” має забезпечити адекватне й оперативне управління екологічними загрозами в екстремальних ситуаціях, у тому числі встановити територіальні та часові координати, причини екстремальних кризових ситуацій, а також оцінити порушення нормального стану природного середовища та динаміку загроз.

У програмі слід врахувати, що останніми роками держава недостатньо виділяла кошти на запобігання та ліквідацію наслідків паводків на гірських річках – справжнього лиха для жителів гірських і передгірських районів [3, 4]. Визначальною причиною розвитку паводків є надмірне вирубування гірських лісів, порушення їхньої структури та загальної структури рослинного покриву гірських ландшафтів, незадовільне впровадження прогресивних методів заготівлі деревини в горах, недотримання правил експлуатації лісосік, що знизило гідрологічну ємність природних екосистем і призвело до порушення гідрологічного режиму та розвитку ерозійних процесів у водозборах [8] (рис. 2). Негативно впливає на стабільність екологічної ситуації і надмірний видобуток піщано-гравійної сировини [9]. Наразі ці загрози посилюються за недостатньої ресурсної підтримки функціонування наявної системи інженерно-технічних протиповеневих і берегозахисних споруд [4] (рис. 3).

Урегулювання міжрегіональних природоохоронних і економічних відносин може бути гарантованим шляхом виходу зі складної ситуації та успішного розв’язання проблем протипаводкового захисту природних і народногосподарських об’єктів Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської, Закарпатської та Вінницької обл. Для

Рис. 3. Результат руйнівної дії паводків на р. Черемш (с. Яблуниця Верховинського р-ну Івано-Франківської обл., 2008 р).

цього слід виконати комплекс взаємоузгоджених між суб'єктами природокористування заходів щодо управління процесами формування режиму річок у межах їхніх басейнів, що насамперед має враховувати:

- здійснення постійного екологічного моніторингу в зонах формування, активної дії та впливу паводків;
- виконання заходів з попередження виникнення небезпечних процесів стихійного лиха, насамперед, виваженого підходу до видобутку піщано-гравійної сировини;
- проведення дієвої державної політики при реалізації програм нових протипаводкових підходів, заліснення територій, екологічного обґрунтування всіх видів рубок;
- забезпечення ефективної співпраці в періоди екстремальних проявів техногенних, природних і антропогенно-природних явищ.

Результатом міжсекторального узгодження дій має стати “Програма збалансованого управління річковими басейнами і водними ресурсами Дністра і Прута”, що базується на реалізації Стратегії виконання Карпатської конвенції.

1. *Голубець М. А.* Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону. Львів: Поллі, 2007. 288 с.
2. Концепція збереження біологічного різноманіття України / Затв. Постановою КМУ № 439 від 12.05.1997 р. К., 1997. 28 с.

3. Лавров В. В., Солодкий В. Д. Приклад системного підходу до формування програми інтегрованого управління водозбірними басейнами Чернівецької області з використанням екологічної ролі лісів // Лісівництво і агролісомеліорація. Вип. 107. Харків: "С.А.М.", 2004. С. 40–49.
4. Матеріали виїзного розширеного засідання колегії Мінприроди України "Про стан реалізації заходів з ліквідації наслідків повені, що сталася у Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській та Чернівецькій областях". Івано-Франківськ, 3 жовтня 2008 р. 24 с.
5. Олійник В. С. Вплив лісу на формування схилового стоку води в Карпатах // Лісівництво і агролісомеліорація. Вип. 102. Харків: Майдан, 2002. С. 102–105.
6. Олійник В. С. Закономірності гідрологічного режиму річок Карпат у зв'язку з антропогенними змінами лісистості водозборів // Лісівництво і агролісомеліорація. Вип. 101. Харків: Майдан, 2002. С. 52–57.
7. Рамкова Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат: Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. Т. 10. Чернівці: Зелена Буковина, 2004. С. 311–315.
8. Солодкий В. Д. Екосистемний підхід у лісокористуванні. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. 56 с.
9. Солодкий В. Д., Лавров В. В. Збалансоване управління річковими басейнами і водними ресурсами Буковинських Карпат // Екологія та ноосферологія. Т. 30. № 1–2. Київ; Дніпропетровськ, 2009. С. 33–39.
10. Стратегія виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 січня 2007 р. N 11-р.
11. Фурдичко О. І., Лавров В. В., Солодкий В. Д. Програма сталого розвитку Буковини // Агроекол. журн. 2007. № 2. С. 16–24.
12. Царик Й. В., Солодкий В. Д. Програма розвитку заповідної справи Чернівецької області // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. 2008. Вип. 48. С. 83–89.

NEW APPROACHES IN APPLICATION OF CARPATHIAN CONVENTION PROVISIONS

V. Solodkyi*, Y. Tsaryk**

**State Department of the Protection of Natural Environment
of Ukraine in Chernivtsi Region
35, Mayakovskiy St., Chernivtsi 58003, Ukraine
e-mail: eco_du_cv@ukrpost.ua*

***Ivan Franko National University of Lviv
4, Hrushevskiy St., Lviv 79005, Ukraine
e-mail: zoomus@franko.lviv.ua*

An action program concerning the improvement of management of natural resources and the enlargement of application sphere of Carpathian Convention over the threatened area is proposed on the basis of analysis of ecological situation on the territory which has suffered from the natural disaster on 23–27 July 2008.

Key words: natural disaster, balanced development, Carpathian Convention, threats' monitoring, preventives, emergency actions.

НОВЫЕ ПОДХОДЫ К СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КАРПАТСКОЙ КОНВЕНЦИИ

В. Солодкий*, И. Царик**

**Государственное управление охраны окружающей природной среды
Минприроды Украины в Черновицкой области
ул. Маяковского, 35, Черновцы 58003, Украина
e-mail: eco_du_cv@ukrpost.ua*

*** Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Грушевского, 4, Львов 79005, Украина
e-mail: zoomus@franko.lviv.ua*

На основании анализа экологической ситуации территорий, которые были подвержены катастрофическим паводкам, предложена программа действий, направленных на улучшение управления природными ресурсами и расширение сферы использования Карпатской конвенции на зону стихийного бедствия 23–27 июля 2007 года.

Ключевые слова: стихийное бедствие, сбалансированное развитие, Карпатская конвенция, мониторинг угроз, предохранительные мероприятия, экстренные действия.

Стаття надійшла до редколегії 27.05.09

Прийнята до друку 22.09.09